

міськвиконкому цвинтар взято під охорону. Стрілецька могила на цвинтарі Старого Знесіння занесена до списку пам'яток археології, історії та мистецтва Львівської області згідно за рішенням № 249 Львівського облвиконкому від 21.05.91 р.

Над проектом реконструкції цвинтаря працювали архітектори Державного інституту проектування міст “Містопроект”, Національного університету “Львівська політехніка”, Українського регіонального спеціалізованого науково-реставраційного інституту “Укрзахідпроектреставрації”. Архітектори прагнули відновити не лише цвинтар, але й ландшафтно-історичний парк “Знесіння”, який потрібно було б вже давно перетворити в музей-скансен як поєднання природного ландшафту, архітектури, культури та історії львівського середмістя.

Сьогодні невелике кладовище на Знесінні потребує не лише охорони з боку львівської адміністрації, але й дбайливої реставрації давніх поховань, які тут збереглися хоч і не у великій кількості, проте заслуговують на увагу як мистецькі пам'ятки другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

1. План м. Львова 1850 р. – Центр. держ. іст. арх. у м. Львові, ф. 742, оп. 1, спр. 9. 2. Справа по будівництву цвинтаря на Знесінні. – Держ. арх. Львів. обл., ф. 2, оп. 4, спр. 1274. 3. Там само. 4. Там само. 5. Там само. 6. Талергофський альманах. – Львів, 1929. – Вип. 1. – С. 85–86. 7. Там само. – Львів, 1932. – Вип. 4. – С. 45.

УДК 7.036.3(477.83)

І.В. Якубовський

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра архітектурного проектування

ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ФУНКЦІОНАЛІЗМУ

© Якубовський І.В., 2006

У стильових описах лише побіжно згадано про функціоналізм (конструктивізм) як перехідний етап між сецесією та радянською архітектурою у Львові. Розкрито особливості архітектури львівського функціоналізму, які дозволяють говорити про його певну стильову самостійність.

У сучасній українській архітектурі ми досить часто можемо відшукати ремінісценції минулих архітектурних стилів. Безперечно, у кожному історичному стилі є певні елементи, що заслуговують на повторення, застосування їх сьогодні. Найближчим з історичних стилей для львівського архітектора є регіональне відгалуження європейського функціоналізму – львівський функціоналізм міжвоєнного періоду.

Цей напрямок львівської архітектури є досі малодослідженим. Попри існування окремих досліджень, де згадується про архітектурні деталі львівського функціоналізму (Дарій Грабар [1], Павло Гранкін [2]), бракує більш комплексного підходу до аналізу стилістики львівського функціоналізму.

Значну роль у формуванні стилістики львівського функціоналізму, зрештою як інших стилів, відіграє пластика фасаду, деталь. Суворий геометризм форм, прямих ліній та кутів, своєрідна краса гладких поверхонь, сухувата раціоналістичність та функціональність планування і просторових вирішень – усе це різко вирізняє стиль з-поміж попередніх. Загалом, стилістика львівського функціоналізму є дуже різноманітною і залежить від призначення споруди, рівня достатку власника (замовника), періоду будівництва, уподобань архітектора. Але, незалежно від усіх цих факторів, попри багатство арсеналу художніх засобів кожна споруда львівського функціоналізму має такі особливості, які свідчать про стильову приналежність. Це проста вишуканість фасадів, відсутність

або мінімум декору, специфічний, належний тільки львівському функціоналізму вхід, застосування лоджій, балконні огорожі, еркери, кутові вікна і балкони, круглі вікна, стрічкове застосування. Колір фасадів сірий (рис. 1) або пісковий. Часто зустрічаються вставки, виконані в клінкерній цеглі бордового кольору. Є приклади застосування на фасаді суцільного декору “під цеглу” (вул. Зарицьких, 39) (рис. 2). Дуже поширеним є застосування горизонтальних тяг (пояски, розшивка, карнизи, дашки). Часто для декорування фасаду застосовують розшивку штукатурки під плитне облицювання.

Рис. 1. Приклад застосування цегляного декору (вул. акад. Павлова, 12)

Рис. 2. Приклад розшивки фасаду “під цеглу” (вул. Зарицьких, 39)

Одним з найцікавіших елементів львівського функціоналізму можна назвати вхідну частину будинку. Саме за цим елементом іноді можна однозначно відрізнити будинки, збудовані в стилі львівського функціоналізму, від пізніших наслідувань. Архітектор намагається максимально відступити від “червоної лінії” забудови, внаслідок чого часто з’являється озеленення перед будинком. Такий прийом свідчить про антропоцентризм львівського функціоналізму, спроби створити в урбанізованому середовищі екологічні ніші, психологічний перехід від активного міського життя до житла як рекреативного середовища. Дуже різноманітними є приклади організації вхідної частини. Трапляються входи типу “перспективний портал” – прямокутники (вул. Герцена, 9) (рис. 3); дуже частим є застосування “Г-подібного” входу – коли дашок і одна бічна сторона з’єднані під прямим кутом і утворюють літеру Г (рис. 4), а інша сторона заокруглена, ніби запрошує увійти. Цікавим є варіант, коли нависаючий еркер виконує роль дашка, утворюючи своєрідний затишний передпокій (вулиця Стрийська, 48). Поширеним випадком є підкреслення входу двома широкими пілястрами, які за простої пластики стіни підкреслюють вхідну зону в будинок, іноді вертикальність такого входу “розбивають” горизонтальними тягами (напр., вул. Зарицьких, 22). У львівських спорудах цього стилю брамні двері завжди заглиблені вглиб із утворенням вхідного майданчика, що практично не займає тротуарної частини вулиці і не заважає пішоходам – у Львові з його вузькими тротуарами це дуже важливо. Дуже часто вхід підкреслено невеликим дашком, який виступає з “тіла” споруди на 30–50 см (в особняках та віллах,

як правило, дещо більше), іноді роль дашка виконує балкон чи еркер. “...Брами різних типів показують композиційні засоби конструктивізму: лаконічність, логічність у конструктивному вирішенні, простоту декорування, використання природних властивостей матеріалу і те, що всі розглянуті брами знаходяться на одній вулиці невипадково, а їх розташування зумисне акцентоване і говорить саме за себе... Можна, безперечно, розширити аналіз брам даного стилю, але всіх їх єднає одне: вони відрізняються від брам попередніх архітектурних стилів тим, що майже позбавлені орнаментального декору. Маючи у своєму арсеналі лише варіанти конструкцій, пропорцій, поєднання матеріалів, фактур, ритмів, вони поєднуються з фасадами, в які вмонтовані, створюючи цілісність сприйняття.”[3]. Така характеристика є невипадковою і її можна застосувати не лише стосовно брам львівського функціоналізму, але і загалом стосовно більшості споруд цього стильового напрямку львівської архітектури міжвоєнного періоду. Ці споруди, як правило, є *невипадковими* як у навколишній забудові загалом, так і як окремий архітектурний об’єкт.

*Рис. 3. Приклад “перспективного порталу”
(вул. Герцена, 9)*

*Рис. 4. Приклад “Г-подібного” входу
(вул. Зарицьких, 26)*

Балкони, лоджії (саме в цей часовий проміжок у Львові активно використовують лоджії; італ. Loggia – ніша: приміщення, відкрите з одного чи декількох боків, де замість стіни споруджується колонада, аркада, парапетна стінка; як правило, лоджія – це ніша, заглиблена в товщу будівлі) [4] проектуються майже в кожній квартирі. Ще ніколи до цього часу ці елементи будинку не відігравали такої істотної ролі, зокрема для збагачення архітектури будинку. Пригадаємо: балкон в період у модерну чи еkleктизму відіграє роль одного з допоміжних декоративних елементів, як правило, не маючи істотного функціонального навантаження. В період львівського функціоналізму, за обмеженості площ квартир та кімнат, функціональна роль балкона значно зростає, а лоджія іноді відіграє роль додаткового приміщення. Такі приміщення активно застосовують при кухні та загальній кімнаті, що значно підвищує комфорт проживання у такій квартирі. Окрім того, треба зауважити, що за відсутності декору на фасаді балкон стає основним декоративним елементом фасадної площини. В архітектурі Львова також з’являється такий новий конструктивний елемент, як кутовий балкон. Форми лоджій, балконів строго геометричні – прямокутні площини де-не-де з’єднано з півкруглими елементами. Однак, незважаючи на враження простоти форм, лоджії та балкони досить різноманітно прикрашені огороженням. Вперше саме у цей період поряд з гратчастими огороженнями з’являються глухі залізобетонні поверхні з невеликими отворами для

стоку води. Такі глухі поверхні доповнюють горизонтальними тягами поручнів, квітників, інколи русту. Поряд з цими засобами в огороженнях використовують прозорі металеві ґрати чи сітки, в яких переважає простий мотив горизонтальних тяг. Разом з тим часто зустрічаються комбіновані огороження, в яких поєднується глуха залізобетонна поверхня з прозорою площиною з металевих труб чи смуг. Незважаючи на значну кількість житлових будинків, споруджених у цей період, на подібність вирішення балконів та лоджій, усі вони, як правило, відрізняються якимись елементами, (отвори для стоку води, висота та ширина глухої частини, поручні, ґрати огороження, форма лоджії та балкона). Цікавим у вирішенні балконів є різноманітність форм – круглі, напівкруглі, прямокутні, трикутні, прямокутні з заокругленими кутами. Влаштовують навіть балкони-тераси на еркерах.

Еркер також стає важливим елементом пластики фасаду. Еркери найрізноманітніші за формою: прямокутні, круглі, трикутні, заокруглені, комбіновані. Розмір еркера так само коливається: від невеликих, слабо виражених на фасаді (напр., вул. Дорошенка, 30) до великих площинних еркерів на 2–3 поверхи (напр., вул. Левицького, 23, 25). Це може бути центральний еркер, два симетричні еркери. Іноді велику площину еркера розбивають лоджіями. Еркер може бути до останнього поверху включно, а часто на останньому поверсі його заміняють тераса чи балкон (напр., вул. Саксаганського, 8)

Вікно у випадку загальної простоти декору фасаду відіграє також важливу роль. Часто застосовують обрамлення віконного прорізу рустованим тиньком (рис. 5). З'являється і активно використовується тридольне горизонтальне вікно, нерідко застосовують суцільне стрічкове застосування (напр., вул. Герцена, 5). Круглі вікна є елементом, активно застосовуваним в стилістиці львівського функціоналізму як важлива деталь. Часто це вікно над входом, іноді горищні віконця, рідше вікно в житлових приміщеннях (напр., вул. Герцена, 5). Частим є застосування вертикальної смуги застосування по фасаді для освітлення сходів.

*Рис. 5. Приклад русту довкола вікон
(кут вул. Болгарської і вул. Вітовського)*

*Рис. 5. Приклад застосування керамічної плитки в декорі
фасаду (вул. Ф. Ліста, 3)*

Цікавою є стилістика невеликих одно- чи двородинних особняків: прості геометричні форми, часто комбінація паралелепіпеду сходової клітки та кубічного житлового блоку, чітко виділених на фасаді. Кутовий балкон або кутові вікна, дещо більший дашок, розшивка тиньку – ось і весь стилістичний арсенал архітектора.

Характерними для львівського функціоналізму є: кутові балкони, горизонтальність композиції, підкреслена горизонтальними тягами, стрічковими вікнами, плоскі дашки над входом, активне застосування металевих огорожень на балконах, вікнах, дверях.

Загалом, характерною для львівського функціоналізму рисою є застосування елементів декору, не типових як для функціоналізму, так і для конструктивізму. Цей декор разом із простою стилістикою фасаду надає стилю певного шарму та, безперечно, збагачує. У Львові є приклади застосування на фасаді сграфіто (вул. Я. Стецька, 13, вул. Гвардійська 9, 11), керамічної плитки (вул. Ф. Ліста, 3) (рис. 6), рельєфного орнаменту – “у першому з проєктів Казімежа Пьотровича (1907–1980 рр.), декорації будинку по вул. Архипенка, 32 (1930 р., арх. Т. Врубель) збудованого для житлового кооперативу викладачів вищих та середніх навчальних закладів; бічний фасад з вул. Тарнавського прорізує вертикальна смуга орнаменту з вписаних в ромби геометризваних квітів. У правому нижньому куті підпис художника – єдиний подібний приклад у Львові” [5] (рис. 7), застосували на фасаді також і невеликі барельєфні зображення (вул. Тарнавського, 38).

Рис. 7. Сграфіто на будинку № 32 на вул. Архипенка

Підсумовуючи, можна стверджувати, що львівський функціоналізм, будучи по суті відгалуженням європейського функціоналізму, завдяки сміливому застосуванню декору, оригінальному трактуванню пластики фасадів впевнено займає достойне самостійне місце у європейській архітектурі. Естетика львівського функціоналізму і досі надихає під час проектування будинків і споруд, а докладне дослідження архітектури цього періоду, безперечно, дають змогу збагатити сучасну архітектуру.

1. Зустріч з львівськими брамами // Будуємо інакше. – 2000. – № 1; Брамні ручки у Львові // Будуємо інакше. – 2001. – № 1. 2. Сграфіто у Львові // Будуємо інакше. – 2000. – № 3; Алебастр в інтер'єрах львівських кам'яниць міжвоєнного двадцятиліття (1920–1933 рр.) // Будуємо інакше. – 2000. – № 4. 3. Грабар Д. Зустріч з львівськими брамами // Будуємо інакше. – 2000. – № 1. – С. 9–10. 4. Безродный П.П. Архитектурные термины: Краткий русско-украинский словарь. – К.: Вища шк., 1993. – С. 122. 5. Гранкін П. Сграфіто у Львові // Будуємо інакше. – 2000. – № 3. – С. 16–17.